

מה בין תורת ישראל לתרבות יוון?

זווית מבט יהודית

או משהו על יופי והרמוניה

ספר מקבים ב הוא מן הספרים החיצוניים נחשב במאה השניה לפני הספירה ונכתב מזווית מבט אוהדת למאבק היהודי ביוונים וביוונים.

עדויות ראשונות להתנגשות הבין תרבותית בין ישראל ליוון יש לנו כבר בספר מקבים ב' פרק ד. הפסוקים מתארים את המצב בירושלים בתקופת הכהן יסון שביקש להסתפח ליוונים: ואת החקים הנכונים הפר ויחדש מנהגים אשר לא כתורה. כי בשמחה בנה גמנסיון... עד אשר הכהנים חדלו להיות קנאים לעבודת המזבח ובבזותם את המקדש... היו ממהרים אל ככר ההתאבקות... על פי קריאת הדיסקוס. וכבוד אבות נחשב להם לאפס והכיבודים ההלניים היו להם היפים ביותר.

אם כן תרבות יוון היא תרבות המפתחת את הגוף ושמה במקום מרכזי את ערכי היופי. לעומתם, כך אומרים היהודים, בתרבות היהודית מסורת אבות השמה במרכז את עבודת האל ואת ערכיו. או כפי שניסח מישהו – אתיקה כנגד אסטטיקה. מובן שגם בתרבות היוונית ערכים – אולם השאלה – כך גורסים היהודים – מה במקד. מהי הבעיה בשימת ערכי היופי בראש? האין נאה שהעולם מתאחד סביב האולימפיאדה? מעניין כי ריה"ל היהודי גרס כי גם בחלק האחר של התרבות היוונית הפילוסופיה: הרבה פרחים בפילוסופיה אך פירות אין ומה הבעיה? ניסוח אחד מעלה הרב קוק:

הרב קוק – קובץ א תרסח

וכל מחשבה [=כל אידיאולוגיה] שדבר אין לה עם הרוממות הנצחיות [=עם ערכים נצחיים], ומתעסקת רק עם סדרי החיים החומריים ותיקוניהם, אפילו אם יהיו בה תכנים מוסריים ואורחות צדק ומישרים, סופה להתעכר, מפני קטנותה, ומפני הזוהמא והסרחון שהחיים החומריים לקויים בהם בטבעם, כשהם מנותקים מיסוד חיים נצחיים ותשוקתם.

לשם מה זקוקה אידיאולוגיה לערכים נצחיים? מהי הבעיה כשהחומר והגוף והיופי עומד במרכז?

[המשך דברי הרב קוק] בייחוד תוכר חולשה של מחשבה קיבוצית כזאת, במה שתשים את מרכזה רק בצעירים, שהחיים החומריים משחקים לפנייהם בכל מהתלותיהם ושיגיוניהם, וזקנים לא יוכלו לקחת בה חלק אמיץ, כי אם ברצון עשוי ובלב מיואש. וכך היא המידה היוונית, להביט על הזקנים במבט בוז, כדברי אריסטו ברטוריקה. ומה לקויה היא מחשבה ציבורית שאינה יכולה להתפשט יפה על כל חלקיה. ונאמר, כי מלך ד' בהר ציון ובירושלים, ונגד זקניו כבוד.

הסבירו את הרצף: חומריות-יופי ← צעירים ← זקנים

מהי העמדה היהודית? האם ניתוח זה מעורר איזשהו הרהור או ערעור על מעמד הזקנים [והמבוגרים בכלל] בחברה שלנו? אם כן על אחריותכם בלבד...

ניתוח נוסף במעמדי את ההתנגשות בין ערכי יופי וגוף לערכי מוסר ורוח ניתן לראות במפגש הבא הלקוח מתוך פרשת השבוע:

בראשית פרק ל"ט

- (ב) וַיְהִי יָדוֹד אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצֻלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרַיִם:
 (ו) וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא יָדַע אֶתוֹ מֵאֹמֶתָה כִּי אִם הִלְחָם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יָפָה תֹאֵר וַיְפָה מְרֻאָה:
 (ז) וַיְהִי אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֵּשֶׂא אִשְׁתּוֹ אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ אֶל יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שְׂכָבָה עִמִּי:
 (ח) וַיִּמָּאֵן וַיֹּאמֶר אֶל אִשְׁתּוֹ אֲדֹנָיו הֲנִי אֲדֹנֶיךָ לֹא יָדַע אֶתִּי מֵהַבְּרִית וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לִּי לֹא נָתַן בְּיָדִי:

(ט) איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתי ואיך אעשה הקעה הגדלה הזאת וחקטתי לא-להים:

ושב אם נפנה את הסיטואציה אל ההווה. האין כאן את הצירוף המתבקש של המצליחן המוכשר בטירוף העולה במעלות וכובש נשים כולל אשת הבוס? מה באמת יכול לעצור את המהלך המתבקש הזה [במיוחד כשהיא יוזמת והוא נראה כל כך טוב]? יוסף משיב, ומסורת ישראל מקדשת – ערכי אלוקים העומדים מעל כל תרבות היופי.

אלום האם המסורת היהודית בהעצמתה את ערכי הרוח-מוסר, מזלזלת בעניינו של היופי? לא די לומר וודאי שלא אלא שתרבות ישראל אף מעריצה את ערכי היופי היווני:

הסוגיה עוסקת בלשון בה ניתן לכתוב ספר תורה. לרבן שמעון בן גמליאל גישה יחודית הוא מתיר לכתוב את התורה ביוונית

מסכת מגילה דף ט'

אמר רבי אבהו, אמר רבי יוחנן, הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. (שמותר לכתוב בלשון יוני). (ואמר רבי אבהו) אמר רבי יוחנן, מאי טעמא [מה טעמו] דרבן שמעון בן גמליאל? דכתיב, (בראשית ט) "יפת א-להים ליפת, וישכן באהלי שם" - דבריו של יפת יהיו באהלי שם. (אי הכי) [ואימא], "גמר ומגוג" (נמי)? אלא אמר רבי חזא בר אבא, (אמר רבי יוחנן), היינו טעמיה (דרבן שמעון בן גמליאל), אמר קרא, "יפת אלהים ליפת", מיפיותו של יפת יהיו באהלי שם:

אם כן העיקרון שראוי [לפחות אפשרי לעטר את אוהלי שם [של עם ישראל] ביופי ולא סתם יופי אלא היופי היווני – אז על מה הוויכוח?

בואו נתפלסף קצת: מה זה יופי? או קיי. עכשיו ברצינות מה זה יופי? האם ניתן להציע מדד קבוע לאף יפה? לתיק נאה? ל....

הצעה מהפכנית ואפילו חתרנית למושג יופי נמצא בסוגיה המשעשעת והנוגעת ללב כאחד הזו: החכם במרכז הוא ר' ישמעאל בנו של ר' יוסי [חי בערך בשנת 180 לסה"נ] ידוע כמחפש לרומם קרנן של בנות ישראל:

מסכת נדרים דף סו

אמר, בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניינות מנוולתן. וכשמת רבי ישמעאל, היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות, "בנות ישראל על רבי ישמעאל בכינה..."

הוא דאמר לה לדביתהו [אותו אדם שאמר לאשתו], קונם שאי את נהנית לי עד שתראי מום יפה שביד לרבי ישמעאל ברבי יוסי [אנחנו מתגרשים אלא אם כן תראי משהו יפה שיש בך ל...]. אמר להם [שאל ר' ישמעאל את המכירים אותה], שמא ראשה נאה? אמרו לו, סגלגל. שמא שערה נאה? דומה לאניצי פשתן. שמא עיניה נאות? טרוטות הן. שמא אזניה נאות? פפולות הן. שמא חטמה נאה? בלום הוא. שמא שפתותיה נאות? עבות. שמא צנארה נאה? (שקוע) [שקוט] הוא. שמא כרסה? צבה הוא. שמא רגליה נאות? רחבות כשל אנו. שמא שמה נאה? לכלוכית [שמה]. אמר להן, יפה קורין אותה "לכלוכית" - שהיא מלכלכת במומין – ושריה [התיר אותה לבעלה].

אז מה זה יופי? ומה זה יופי יהודי? ומה המחלוקת בין תרבות יוון לתרבות ישראל? ראו את הביאור הבא:

משלי פרק לא פסוק ל'

שקר החן והבל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל

מהי הבעיה במבנה הפסוק [ביחס בין שני חלקיו]?

או שמדברים על התכונות [יופי ויראה] או שמדברים על המחזיקות בהן? אלא הפירוש:

אשה יראת ה' היא תתהלל בחן וביופי

ובלי הסופגניות אי אפשר. שאלה שהעסיקה את פוסקי ההלכה ביחס לחנוכה - האם יש בחנוכה מצווה לסעוד - סעודות מצוה [כמו בשבת או בפורים] שימו לב לדין ובמיוחד להערת הרמ"א.

שו"ע אורח חיים סימן תרע

(ב) ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות שלא קבעום למשתה ושמחה: הגה וי"א שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות משום דבאותן הימים היה חנוכה המזבח (מהר"א מפראג) ונוהגין לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם ואז היו סעודות מצוה (מנהגים).

איך גורמים לסעודת חנוכה להיות מצווה? למה זה רק בחנוכה כך? איך רעיון זה ממשיך את את רעיון היופי היהודי?

הרמ"א רבי משה איסרליש חכם אשכנזי מתחילת המאה ה-16. חבר הגהות על השולחן ערוך וכוונ מפה [על השולחן...] ובזה נוסף לשולחן ערוך הנסמך בעיקר לפוסקים ספרדים הרובד האשכנזי ובכך היה לספר של כלל ישראל

את היסוד התיאולוגי המצויר באופן גרפי, אריתמטי וכמעט גיאוגרפי, לרעיון האמור כאן מציג המהר"ל - נציץ בדבריו.

מהר"ל נר מצוה

ועוד יש לומר, שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל שהיו מנצחים את היונים, רק שלא היה נראה שהיה כאן נצחון הזה על ידי נס שעשה זה השם יתברך ולא היה זה מכחם וגבורתם. ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה, שידעו שהכל היה בנס מן השם יתברך...

ולכך נעשה הנס בנרות, כי היונים היו מטמאים את ההיכל, שכך כח יון מיוחד להתגבר על ההיכל יותר מכל האומות. וסימן לדבר, היכל עולה למספרו ס"ה ויון מספרו ס"ו, להורות כי יש למלכות יון כח גובר על ההיכל ובזה מטמאים את ההיכל, כי מצד ההיכל בלבד גובר עליו כח יון. ולכך כשגברו על ההיכל, טמאו את כל השמנים שבהיכל. ודוקא שמנים, כי השמן הוא מיוחד לקדושה... ולא נשאר רק פך אחר קטון שהיה מונח בחותם של כהן גדול. כי כהן גדול יש לו קדושה על קדושה, כי כהן גדול נכנס לפני ולפנים הקדשים, וזה קדושה על קדושה, ומצד זה אין ליונים

המהר"ל - רב והוגה דעות באירופה של המאה ה-16. משנתו ההגותית השפיעה רבות על יוצרים בדורות שאחריו - חסידים, מתנגדים והרב קוק. ספרו נר מצוה הוא ביאור הלכתי והגותי לחג החנוכה.

כח על ההיכל. ובשביל מעלה זאת, שהיא קודש הקדשים, לא היו יכולים לשלוט יון באותו פך קטון שהיה בחותמו ובהסתר של כהן גדול. כי באות הה"א של היכל שיש בה הצירי יש יו"ד נחה, והיא יו"ד נעלמת שנשמע בקריאת הצירי. והוא מורה על מעלה עליונה נסתרת שיש בהיכל, והיא מעלת קודש הקדשים. ובזה לא שלטו היונים, כי היו"ד שהיא נח נעלם מורה על קודש הקדשים שהוא נסתר ונעלם בהיכל, ושם לא שלטו על קודש הקדשים שהוא נסתר. אבל הכהן שולט אף על קודש הקדשים, שהרי כהן גדול נכנס לקודש הקדשים. לכך כהן הוא במספר היכל עם יו"ד הנעלמת, שהיא כנגד קודש הקדשים, ולפיכך היה נשאר פך קטון מונח בחותמו של כהן גדול שלא שלטו שם יונים. כי

ההיכל כל אותיות שלו כנראה שהם כתובים, רק היו"ד שהיא נח נעלם שהוא בהסתר. והיו"ד מורה על מדרגה קדושה, כי העשירי הוא קודש בכל מקום (ויקרא כז, לב). והיו"ד הנחה בצירי שתחת הה"א, מורה על קדושה נעלמת נסתרת, והיא מדרגת קודש הקדשים שהוא נסתר, וזה לא מצאו היונים. אבל כהן במספר ע"ה והוא נכנס בנסתר ובנגלה של היכל, ולפיכך היה פך קטון שהיה מונח בהצנע של כהן גדול:

היכל = 65 יוון = 66 כהן [היכל מלא] = 75 להקלה על ההתבוננות - סכימה של החלק הרלוונטי במקדש.

